
AIRUT-HANKE: Kirjastojärjestelmien välinen aineistotilaus

1. TAUSTA

Linnea2-konsortio oli noin kolmenkymmenen yliopisto-, ammattikorkeakoulu- sekä erikoiskirjaston muodostama yhteenliittymä, jonka tehtävänä oli hallita konsortion jäsenten yhteistä kirjastojärjestelmää. Järjestelmä koostui Voyager- ja Aleph-ohjelmistoista, CSC:n omistamasta ja ylläpitämästä palvelimesta sekä käyttöpalvelusta. Järjestelmän avulla ylläpidettiin kirjastotietokantoja sekä Kansalliskirjaston kansallisia tietokantoja ja yhteistietokantoja.

Vaikka konsortio purkautui 31.12.2019, käytettiin Voyageria vielä vuoden 2020 loppuun saakka. Konsortioon kuuluneet kirjastot siirtyivät vaiheittain käyttämään joko avoimen lähdekoodin Koha-kirjastojärjestelmää tai Alma-kirjastopalvelualustaa (tuottajana Ex libris). Tässä yhteydessä Varastokirjasto siirtyi Koha-kirjastojärjestelmään, samaten Kansalliskirjasto¹.

Voyager-kirjastojärjestelmässä ollut Universal Borrowing- eli UB-toiminto mahdollisti aineiston varaamisen ja lainaamisen eri kirjastojen kesken: Voyager-kirjaston asiakas saattoi käyttää toisen Voyager-kirjaston varaus- ja lainauspalveluita omilla asiakastiedoillaan. Toiminto oli mahdollinen vain Voyageria käyttävien kirjastojen välillä. Kirjastojen siirryttyä käyttämään muita kirjastojärjestelmiä kyseinen toiminto menetettiin. *On kuitenkin nähty välttämättömäksi edistää kirjastojärjestelmien välistä kommunikointia.* Näin sujuvoitetaan kaukolainausprosessia paitsi kirjastojen, myös asiakkaan näkökulmasta. Kirjastot ovat pienentäneet omia kokoelmiaan ja lähettäneet kokoelmista poistettuja aineistoja Varastokirjastoon, joten Varastokirjaston kokoelman paremmalle näkyvyydelle ja helpommalle käytettävyydelle on selkeä tarve.

Tässä hankesuunnitelmassa kuvataan Varastokirjaston vetämää/omistamaa Airut-hanketta, jonka toteuttamiseksi haetaan opetus- ja kulttuuriministeriöltä 70 000 euron suuruista avustusta.

Airut-hanke jatkaa siitä, mihin Jyväskylän kaupunginkirjaston meneillään olevan Shokkiuutinen-projektin ensimmäisessä osa-alueessa, eli ATTE-kokonaisuudessa tullaan pääsemään. Shokkiuutinen-projekti käynnistyi loppukesästä 2020 ja jatkuu vuoden 2021 loppuun. Shokkiuutinen-projekti jakautuu kolmeen osakokonaisuuteen (osaprojektiin), joista kaksi ensimmäistä liittyy Airut-hankkeeseen ja joiden johtopäätelmiä voidaan Varastokirjaston hankkeessa hyödyntää:

1. Järjestelmäriippumattoman kaukolainamallin esitutkimus: ATTE eli Asiakastoimisen tilaamisen edistäminen -projekti, jonka ohjausryhmässä on jäsenet Jyväskylän kaupunginkirjastosta sekä Kansalliskirjastosta ja Varastokirjastosta
2. Hankkeen toisena osaprojektina on VATI eli Varastokirjastotilaus, jossa toteutetaan Keski-Suomen yleisten kirjastojen hakupalvelu Keski-Finnaan Varastokirjasto (Kuopio) -välillehti: kirjaston asiakas pääsee omatoimisesti tekemään kaukolainapyyntönsä Varastokirjaston aineistoon. Tässä hankkeessa rakennettavaa rajapintaa ja lomaketta on mahdollisuus hyödyntää Airut-hankkeessa.

¹ Tässä suunnitelmassa käytettävällä Vaari-Kohalla tarkoitetaan Varastokirjaston kirjastojärjestelmää erotuksena muista Koha-kirjastoista.

”VATI –projektin tavoitteena on toteuttaa Keski-Finnaan oma Varastokirjasto -välilehti ja toimiva Varastokirjastotilaus –lomake. Palvelumuotoilun keinoin tästä muokataan asiakaslähtöinen uusi palvelu, joka edistää Varastokirjaston aineiston käyttöastetta ja saatavuutta. Toteutus dokumentoidaan jaettavaksi muille kirjastoille vastaavan kokonaisuuden käyttöönottoa varten.”
Anne Koivisto, hankesuunnittelija Jyväskylän hankkeessa

3. Kolmas osaprojekti keskittyy Jyväskylän kaupunginkirjaston paikallisesti varastoitavan aineiston laadulliseen kriteeristöön sekä varastoaineiston kuvailusuunnitelmaan.

2. TAVOITE

Airut-hankkeen tavoitteena on Varastokirjaston aineistoon kohdistuvan kaukolainausprosessin sujuvoittaminen ja tämän toteutus. Vaihtoehtoisia ratkaisumalleja on kaksi:

1. Asiakas tai virkailija tekee kaukolainatilauksen kirjastojärjestelmän hakupalvelusta. Esimerkki: asiakas tekee omatoimisesti kaukolainatilauksen Vaari-Kohaan. Kaukolainatilaus tehdään käyttämällä Finnaa tai Primoa. Tässä vaihtoehdossa tulee selvittää Finnan ja Primon mahdollisuudet Vaari-Kohan kaukolainauksessa. Lisäksi selvitetään ReShare-toiminnon soveltuvuus²
2. Virkailija tekee kaukolainatilauksen kirjastojärjestelmästä Vaari-Kohaan. Kirastojärjestelmien välille on avattu tarvittava yhteys (rajapinta), joka täyttää sille asetetut kriteerit, kuten toimivuus ISO 18626 -standardin mukaisesti. Esimerkki: virkailijan tekemä kaukolainatilaus Alma-järjestelmästä Vaari-Kohaan.

Hankeosapuolten yhteisessä aloituspalaverissa päätetään, kumpaan toteutustapaan hankkeessa keskitytään. Osapuolilla tarkoitetaan tässä yhteydessä Varastokirjaston ja Kansalliskirjaston edustajia (Koha-kirjastoja), Alma-kirjastojen edustajaa/edustajia sekä mahdollisesti Jyväskylän kaupunginkirjaston Shokkiuutinen-hankkeen edustajaa. Lisäksi aloituspalaveriin voidaan kutsua Shokkiuutinen-hankkeen hankesuunnittelija. Aloituspalaveriin on mahdollista kutsua myös muita hankkeen kannalta keskeisiä tahoja.

Hankkeen tavoitteet tulee asettaa käytettävissä olevien resurssien mukaiseksi. Siksi Airut-hanke on rajattu Varastokirjaston aineistoon kohdistuvaan tilaus- ja lainaustapahtumaan. Airut-projektin tulokset ovat kaikkien hyödynnettävissä tai pohjana muiden kirjastojen välisen kaukolainauksen jatkohankkeelle.

3. RESURSSI- JA TOIMENPIDESUUNNITELMA

Hankkeelle haetaan opetus- ja kulttuuriministeriön kehittämisrahoituksena 70 000 euron avustusta. Asiasta on keskusteltu Varastokirjaston ja ministeriön välisessä tulosneuvottelussa 11/2020.

Avustus osoitetaan

4. palkkakustannuksiin, ml. hanketyöntekijän palkka 3 kk

² ReShare: *ReShare is entirely based on an open, peer-to-peer approach and open standards, including ISO18626. ReShare is designed to work in heterogeneous environments where members run different library automation platforms and where member libraries may be members of multiple consortia.* (lähde: <https://www.indexdata.com/reshare/>)

5. palvelujen ostoihin: ict-palvelut, hankittavan palvelun/toiminnon/alustan lisenssi- tai vastaavat kustannukset, palvelujen ostot muista organisaatioista
6. hankkeessa tarvittaviin laite- ja varustekustannuksiin **sekä**
7. muihin kustannuksiin: matka- ja päivärahakustannukset, muut pienhankinnat

Projektin alussa päätetään, kumpaa kappaleessa 2. esiteltyä mallia lähdetään tässä hankkeessa edistämään: 1. Asiakas tai virkailija tekee kaukolainatilauksen kirjastojärjestelmän hakupalvelusta vai 2. Virkailija tekee kaukolainatilauksen kirjastojärjestelmästä Vaari-Kohaan.

Riippumatta siitä, kumpaan vaihtoehtoon päädytään, hankkeen aikana valittu malli määritellään ja toteutetaan pilotoiden. Alustavat ratkaisumallit pohjautuvat avoimeen lähdekoodiin, mutta mahdollisuuksien mukaan selvitetään myös, onko tarjolla kirjastojärjestelmien välisen kaukotilaustoiminnon mahdollistavaa kaupallista järjestelmää. Lisäksi tarvittaessa perehdytään muihin avointa lähdekoodia käyttävien järjestelmien sopivuuteen hankkeessa.

Jyväskylän kaupunginkirjaston Shokkiuutinen-projektista hyödynnettävät tulokset Airut-hankkeessa

Hankesuunnittelija Anne Koivisto kertoo Shokkiuutinen-projektista seuraavaa:

”Projektin aikana tutustuttiin kansainvälisiin ILL-toteutuksiin [kaukolainautointoihin]. Niiden toiminnallisuudesta ja tietorakenteista laadittiin yhteenveto. ISO 18626 -standardin mukainen tilaus, viestit ja kuittausviestit kuvattiin tietosisällöllisesti. Esiselvitystyön pohjalta laadittiin vuokaavio toimintamallista, jossa asiakas voi verkkokirjastossa (Finna) tehdä kaukolainatilauksen ja tilaus välittyy tilaajakirjaston ja lähettävän kirjaston tilausmoduuleissa ISO18626 -standardin mukaisesti. Aineiston lainaaminen asiakkaalle tehdään tilaajakirjaston ja lähettävän kirjaston omissa kirjastojärjestelmissä. Lähettävän kirjaston asiakkaina toimivat ainoastaan tilaajakirjastot, joiden kirjastotunnukseksi kaukolaina tilataan. Tämä vastaa GDPR-vaatimuksia.”

”Projektin aikana käytiin myös vuoropuhelua järjestelmätoimittajien kanssa heidän valmiudestaan toteuttaa kaukolainatilaus-toiminnallisuuden rajapinnat omassa kirjastojärjestelmässään ja verkkokirjastossa. Projektin aikana koottiin yhteen toiminnalliset tavoitteet kaukolainatilausmallille.” (---)

”Hankkeen sidosryhmä oli laaja ja monitahoinen. Kirjastojärjestelmien ja verkkokirjastojen osalta selvitystyössä olivat mukana: KOHA-Finna, ALMA – Primo/Finna, Aurora – Arena/Finna, Sierra – Encore ja Mikromarc - Saga/Finna. *Kirjastosektorilla tällaista kaukolainatilausmallia odotetaan yleisten kirjastojen, tieteellisten kirjastojen, Varastokirjaston, Kansalliskirjaston ja laitos- sekä erityiskirjastojen puolella.*” [kursivointi JV.]

”Tulimme siihen tulokseen, että erillinen ISO19626 standardia soveltava kaukolainatilaus-moduuli toimisi parhaiten tässä käyttäjäympäristössä, johon sitten rakennettaisiin tarvittavat rajapinnat eri kirjastojärjestelmiin. Hankkeessa tutkittiin erityisesti ReShare-projektin toteutusta ja sen Open Source -ratkaisujen toimivuutta Suomen tarpeiden näkökulmasta.”

Airut-hankkeessa voidaan hyödyntää Jyväskylän Shokkiuutinen-projektin ATTE- ja VATI-osakokonaisuuksien selvityksiä sekä loppupäätelmiä. Näistä on jo ennakkoon keskusteltu Jyväskylän kaupunginkirjaston edustajan sekä hankesuunnittelijan kanssa ja saatu lupa hyödyntää projektin tuotoksia alkuperäislähde mainiten. Mainittakoon tässä yhteydessä, että ko. projekti on saanut OKM:n (AVI) hankerahoitusta, joten on luontevaa jatkaa Airut-hanketta siitä, mihin Shokkiuutinen-projektissa tullaan pääsemään.

Shokkiuutinen-projektin ATTE- ja VATI-osaprojekteista:

1. ATTE-osaprojektin tuloksia hyödynnetään Airut-hankkeessa. Kirjastojärjestelmäriippumattoman lainan etenemisestä prosessissa on jo tuotettu kuvaava vuokaavio (kts. luku 10. Vuokaavioita kaukolainausprosesseista). Atte-osaprojektissa on tutkittu myös eri kirjastojärjestelmien valmiuksia hyödyntää olemassa olevia standardeja ja sekä niitä hyödyntäviä ohjelmia. Näiden tuloksiin pohjautuen käynnistetään Airut-hankkeessa mukana olevien kirjastojärjestelmien välisen toiminnon tekeminen.
2. VATI-osaprojektin tuloksia voisivat hyödyntää ne kirjastot, joiden kirjastojärjestelmä ei tässä vaiheessa taivu Airut-hankkeen kaukolainatilausten toiminnallisuuteen, mutta jotka käyttävät Finnaa asiakasliittymänä. Tällöin asiakas voi tehdä tilauksen kirjastonsa tietokantaan kirjautuneena ja pyyntö kohdistuu Varastokirjaston kokoelmaan. Tilaus ohjautuu oman kirjaston kaukopalveluun, josta se toimitetaan Varastokirjastoon. Vati-osaprojektissa Finnaan rakennettavaa rajapintaa ja lomaketta voidaan hyödyntää myös Finna-asiakasliittymänä käytävissä kirjastoissa, joiden taustajärjestelmä tukee Airut-hankkeessa valittua ratkaisumallia.

Toimenpiteet

Hankkeeseen rekrytoidaan hanketyöntekijä 3 kuukaudeksi Hänen tehtävänä on laatia Airut-hankkeen toimenpidesuunnitelma yhteistyössä Varastokirjaston ja Kansalliskirjaston edustajien kanssa; myös muita hankkeeseen olennaisesti kuuluvien kumppaneiden osaamista tullaan hyödyntämään jo alkuvaiheessa. Toimenpidesuunnitelman jälkeen hanketyöntekijä osallistuu sovitusti suunnitelman toimeenpanoon; valittavalla henkilöllä tulee olla vahvaa ict-osaamista ja ymmärrys kirjastojärjestelmien rakenteista ja niiden keskinäisistä yhteneväisyyksistä/eroista.

Resursointi

Varastokirjasto resursoi työaikaa hankkeen johtamis- ja ohjaustoimiin. Muut mukana olevat tahot määrittelevät resurssinsa siten, että hankkeen on mahdollista edetä yhteisesti hyväksytyn toimenpidesuunnitelman mukaisesti.

4. AIKATAULU

Hankkeen valmistelu on aloitettu alkuvuonna 2021. Hankkeen avustushakemus lähetetään opetus- ja kulttuuriministeriöön kesäkuussa 2021. Mikäli myönteinen rahoituspäätös saadaan, hanke käynnistyy työntekijän rekrytoinnilla sekä hankkeeseen mukaan lähtevien tahojen / henkilöiden järjestäytymisellä, syyskuu 2021. Hankkeen on määrä valmistua vuoden 2022 loppuun mennessä.

5. HANKEORGANISAATIO

Varastokirjasto on hankkeen vastuuorganisaatio eli omistaja ja vastaa hankkeen toteuttamisesta.

Hankkeen ohjausryhmä nimetään aloituspalaverissa syksyllä 2021. Ohjausryhmään nimetään 5-7 henkilöä hankkeen kannalta keskeisistä toimijatahoista. Ohjausryhmän tehtävänä on seurata hankkeen toteutumista aloituspalaverissa asetettujen tavoitteiden mukaisesti.

Aloituspalaverissa asetetaan tarvittaessa hankeryhmä, jonka tehtävänä on osallistua hankkeen toteuttamiseen mahdollisen hanketyöntekijän/hankesuunnittelijan tukena. Hankeryhmään voi kuulua esimerkiksi Koha- ja Alma-kirjastojärjestelmien teknisiä asiantuntijoita. Myös muiden mahdollisten hankkeen etenemisestä kiinnostuneiden kirjastojärjestelmien edustajat huomioidaan hankeryhmää muodostettaessa.

6. TIEDOTTAMINEN JA VIESTINTÄ

Hankkeen aineistot tallennetaan sovittavalle alustalle, vaihtoehtoina mm. Teams, eDuuni, mahdollisesti Kansalliskirjaston wiki/kiwi. Hankeryhmä seuraa toteutuksen edistymistä ja tapaamisista tehdään muistiot. Muistiot jaetaan hankkeen ohjausryhmälle ja hankeryhmälle.

Ulkoisen viestinnän kanavina ovat mm. Varastokirjaston kotisivut sekä kirjastot.fi-sivusto. Lisäksi kirjastosektoreille - FUN, Amkit, yleiset kirjastot, erikoiskirjastojen neuvosto - kerrotaan hankkeen etenemisestä sektorikokouksissa.

7. RISKIT JA RISKIEN HALLINTA

Hankkeen tavoitteet: hankkeen tavoitteet tulee mitoittaa käytettävissä olevien taloudellisten, ajallisten sekä inhimillisten resurssien mukaiseksi. Hankkeelle asetetut ulkoiset ja sisäiset odotukset ovat korkeat ja ne tiedostetaan. Onkin olennaista määritellä selkeät osatavoitteet toteuttamisjärjestyksineen.

Rekryointi: hanketyöntekijän rekryointiin tulee kiinnittää erityistä huomiota. Hakuilmoituksessa tulee määritellä valittavan henkilön osaaminen niin, että se vastaa hankkeelle asetettuja tavoitteita. Tähän määrittelyyn tarvitaan hankkeessa mukana olevien tahojen näkemys.

Järjestelmät: soveltuvimmat tai valitut järjestelmät eivät tue ISO 18626-standardia (tai muita olennaisia); tarvitaan lisäosia, joiden kustannuksia ei ole osattu tai voitu ennakoida; järjestelmätoimittajat eivät pysty toteuttamaan tarvittavia muutoksia. Ennakoimattomiin teknisiin, järjestelmiin tai muihin vastaaviin pysäyttäviin seikkoihin reagoidaan mahdollisimman varhain, jo suunnitteluvaiheessa. Tähän tarvitaan riittävää asiantuntijuutta sekä valmuita tunnistaa riskit ennakoiden.

8. LAADUNVARMISTAMINEN

Teknisen toteutuksen testausta tehdään sitä mukaa, kun hanke konkretisoituu. Asiakaskirjastoista kootaan testiryhmä, jonka kautta saadaan tarvittavaan tietoa tilaustoiminnon käytettävyydestä.

9. SEURANTA JA PÄÄTTÄMINEN

Seuranta

Hankkeen seurannasta vastaa vastuuorganisaatio, Varastokirjasto. Vastuuorganisaatio rekrytoi hanketyöntekijän ja toimii tämän työnantajatahona: huolehtii hanketyöntekijän perehdyttämisestä tehtävään sekä työsuhteyttänteistä. Lisäksi vastuuorganisaation tehtävänä on tiedottaa hanke- ja ohjausryhmiä etenemisestä sekä mahdollisista muutoksista hankkeen tavoitteissa, etenemisessä tmv.

Hankeryhmä on hanketyöntekijän käytettävissä aktiivisesti sekä osallistuu tarpeen mukaan hankkeeseen jäsenten työtilanteiden mukaan. Hankeryhmä tiedottaa hankkeen etenemisestä ohjausryhmää sekä tarvittaessa muita hankkeeseen liittyviä tahoja.

Ohjausryhmän tehtävänä on seurata hankkeen etenemistä suunnitellun mukaisesti. Ohjausryhmä voi muuttaa hankkeen tavoitteita tai asetettua tehtäväjärjestystä kuultuaan hanketyöntekijää ja hankeryhmää. Ohjausryhmä jäsenet toimivat taustaorganisaatioidensa yhteystahoina.

Hanketyöntekijä osallistuu hankkeen tavoitteiden määrittelyyn hanke- ja ohjausryhmän kanssa. Hanketyöntekijä edistää hanketta yhdessä laaditun suunnitelman mukaisesti. Hanketyöntekijä vastaa siitä, että hanke etenee suunnitellun ja yhdessä sovitun mukaisesti. Hanketyöntekijällä ja vastuorganisaatiolla on velvoite molemminpuoliseen aktiiviseen yhteydenpitoon.

Päätäminen

Alustavan tiedon mukaan opetus- ja kulttuuriministeriön avustuksella käyttöaikaa on 31.12.2022 saakka. Jos hankkeen aikana tapahtuu merkittäviä muutoksia esimerkiksi rahoitussuunnitelmaan, on vastuutaho välittömästi yhteydessä rahoittajaan.

Hankeselvitys annetaan ministeriölle keväällä 2023.

10. VUOKAAVIOITA KAUKOLAINAUSPROSESSISTA

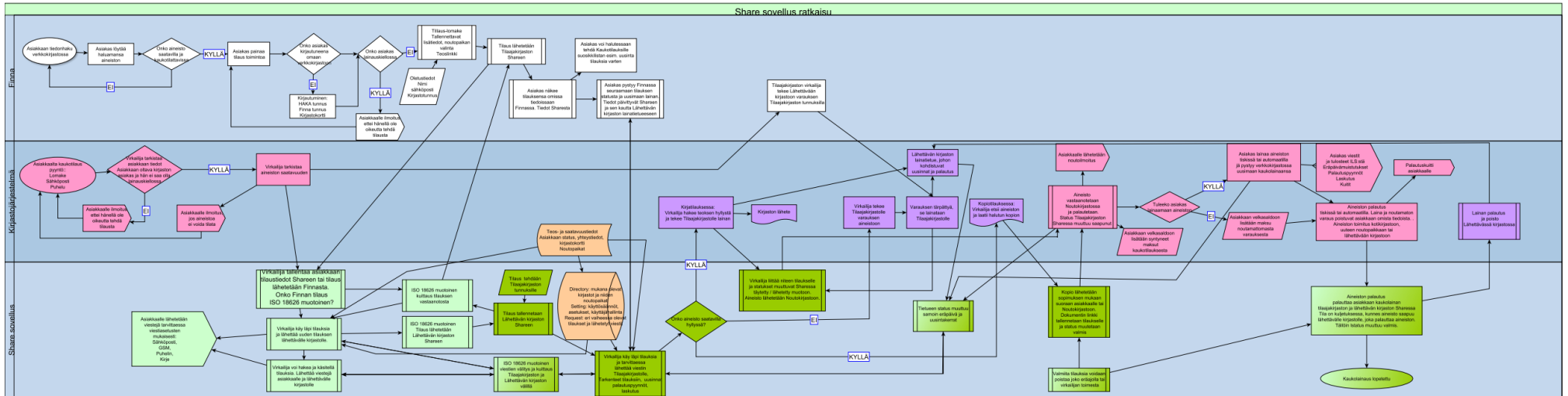
Vuokaavio 1: Aineistotilaus Finnasta kirjastojärjestelmään X, ReShare-sovelluksen avulla.

Vuokaavio 2: Aineistotilaus kirjastosta Finnan kautta toiseen kirjastoon, kaukolainatilauksen mahdollistava moduuli järjestelmien välillä (ISO 18626-standardiin pohjautuva)

Vuokaavio 1: Aineistotilaus Finnasta kirjastojärjestelmään X, ReShare-sovelluksen avulla.

Vuokaaviossa kuvataan aineistotilaus Finnasta kirjastojärjestelmään X. Tässä mallinnuksessa kaukolainauksessa hyödynnetään ReShare-sovellusta.

Vuokaavio havainnollistaa sen, miten kaukolainaus-prosessi etenee hakutapahtumasta tilaukseen ja lainaukseen sekä lopulta palautumiseen kotikirjastoon.

Vuokaavio: Anne Koivisto, Shokkiuutinen-projekti

